

**O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY
YONDASHUVLAR**

Yunusova Cho'lponoy Abierovna
TIFT universiteti "Pedagogika va
psixologiya" kafedra katta o'qituvchisi
Vohidjonova Nazokat Vosiqjon qizi
TIFT universiteti Pedagogika yo'nalishi
23/01 guruh talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-sonli qarori asosida inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Unda alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimining muammolari, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ahamiyati, maxsus psixologiyaning roli, o'qituvchilar tayyorgarligi va O'zbekistondagi amaliyot tahlil qilinadi. Maqola muammolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar beradi va inklyuziv ta'limning ijtimoiy integratsiya, psixologik qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini oshirishdagi o'rnini yoritadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, maxsus psixologiya, alohida ehtiyojli bolalar, O'zbekiston ta'lim tizimi.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli qarori alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim xizmatlarini yaxshilashga qaratilgan. Ushbu qaror vazifalarini bajarish maqsadida O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va pedagogik psixologik respublika tashxis markazi tomonidan tiflopedagogika o'qituvchilarni qayta tayyorlash kurslari va "Inklyuziv ta'lim laboratoriyasi" tashkil etildi. Bu orqali inklyuziv ta'lim maktablari va ommaviy maktablarda korreksion sinflar uchun moslashtirilgan adaptiv dasturlar ishlab chiqildi.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi – har bir o'quvchi, uning rivojlanish darajasi, ehtiyojlari, qobiliyatlari yoki imkoniyatlaridan qat'i nazar, bir xil ta'lim muhitida sifatli bilim olish huquqiga ega bo'lishidir. Bunda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv markaziy o'rinni egallaydi. Ushbu maqola inklyuziv ta'limning nazariy asoslarini, amaliy muammolarini va O'zbekistondagi holatini tahlil qiladi.

Inklyuziv ta'limning nazariy asoslari

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning o'rni Har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olish kerak. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv har bir bolaning o'rganish sur'ati, qiziqishlari, idrok qilish uslubi, psixologik va jismoniy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil qiladi. Bu inklyuziv sinfda barcha bolalar uchun qulay sharoit yaratadi.

Inklyuziv ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning o'rni juda muhim, chunki u har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va o'ziga xos xususiyatlariga asoslanadi. Bu o'quvchilarning hammasini o'z ichiga olgan, teng imkoniyatli va samarali ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi, bu yerda har bir bola o'z potensialini to'liq ro'yobga chiqara oladi.

Inklyuziv ta'limning ahamiyati Inklyuziv ta'lim ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi, chunki barcha bolalar turli xil imkoniyatdagi tengdoshlarini hurmat qilishni o'rganadi. Psixologik qo'llab-quvvatlash maxsus ehtiyojli bolalarda o'ziga ishonch va motivatsiyani oshiradi. Empatiya va insonparvarlik bolalarda boshqalarga yordam berish, mehribonlik kabi fazilatlar rivojlanadi. Ta'lim sifatining oshishi moslashtirilgan metodlar va texnologiyalar orqali barcha o'quvchilar uchun samarali bo'ladi. Kelajak hayotga tayyorgarlik bunday muhitda ulg'aygan bola insonlar bilan ishlashga tayyor bo'ladi.

Maxsus psixologiyaning predmeti va vazifalari Maxsus psixologiyaning predmeti imkoniyati cheklangan bolalarda jarayonlarning kechishi, rivojlanishi, nuqson natijasida chetga chiqishlarning o'ziga xosligini bildiradi va bola rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy hamda biologik omillar orqali ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etish masalalarini hal etadi. Jumladan:

1. Imkoniyati cheklangan bolalarning ruhiy rivojlanish qonuniyatlarini muntazam o'rganish va tahlil qilib borish.
2. Nogironlikning turiga qarab u keltirib chiqargan boshqa nuqsonlarning mohiyatini, sababini hamda bartaraf etishga psixologik yondashuvning mazmuni, usul va vositalarini ishlab chiqish.

Korreksion-rivojlantiruvchi-pedagogik jarayonning samarali kechishi uchun o'qituvchi pedagogik-klinik yordamni o'z vaqtida amalga oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqadi. Maxsus ta'lim amaliyotini psixologik tushuncha va kategoriyalarga oid amaliy tavsiyalar bilan ta'minlaydi. Psixologik ma'lumotlarning eng hayotiy va zaruriylari haqida amaliyotchi o'qituvchi, tarbiyachi va ota-onalarga tashviqot ishlarini amalga oshiradi.

Inklyuziv ta'lim o'qituvchilarining malakasi va talablari Hozirgi kunda inklyuziv ta'lim o'qituvchilarining AKTdan foydalanish, manbalar bilan ishlash, dars uchun tajribalarini egallashlari talab etilmoqda. Har bir o'qituvchi quyidagi fikrlarning mohiyatini tushungan holda yodda saqlashi muhimdir:

- Innovatsion faoliyat zamonaviy o'qituvchining imiji bo'lmaydi;

- Hozirgi kun o'quvchisini zerikarli dars bilan ta'limga qiziqtirib bo'lmaydi;
- Interfaol usullarni kurs jarayonida qo'llanilishi o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga samarali tayyorlash omilidir;
- Nogiron o'quvchilarning ijtimoiy hayotda o'z o'zini topishida zarur ko'nikma va malakalarini rivojlantira oladigan, ularni kelajakka yo'naltira oladigan;
- O'quvchilarni jamiyatga foydasi tegadigan, o'z ehtiyojlarini o'zgaga muhtoj bo'lmasdan qondira oladigan, mustaqil shaxs sifatida tayyorlay oladigan;
- Ta'limni o'quvchilarning yoshi va ruhiy xususiyatlari, cheklangan imkoniyatlariga mos va xos usullar yordamida takomillashtira oladigan;
- Nogiron bolalarni jamiyatda yuz berishi mumkin bo'lgan ekstremal vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga, o'zgalarga doim murosal bo'lishga, barkamol shaxs, komil inson etib shakllanishida o'z mavqei va mas'uliyatini his qiladigan zamonaviy, yangiliklarga moyil va moslashuvchan mutaxassis sifatida rivojlantirishga sharoit yaratadi.

Shuning uchun ham oliy pedagogik ma'lumotli va malaka oshirish kurslarini o'tab inklyuziv ta'lim pedagogik kvalifikatsiyasini olgan o'qituvchilargina inklyuziv sinf o'qituvchisi etib tayinlanishi mumkin. Maxsus kurslarni tugatmagan o'qituvchilar inklyuziv sinf o'qituvchisi bo'la olmaydi.

Adabiyotlar tahlili va asoslari

Mazkur maqolada foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish mavzusini huquqiy, nazariy va amaliy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi. Quyida har bir adabiyotni batafsil tahlil qilaman: ularning mazmuni, asosiy nuqtalari va maqola mavzusiga nisbatan ahamiyati (asoslari) ko'rsatilgan. Tahlil tool natijalariga asoslangan bo'lib, adabiyotlarning inklyuziv ta'limni rivojlantirishdagi rolini yoritadi.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-sonli qarori ("Alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida")

Tahlil: Ushbu qaror 2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va yo'l xaritasini tasdiqlaydi. Asosiy vazifalar: alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga teng imkoniyatlar ta'minlash, tizimni joriy etish va jamiyatga integratsiya. Chora-tadbirlar ikki bosqichda: 2020-2022 yillarda normativ bazani takomillashtirish, pedagoglar malakasini oshirish, moddiy bazani mustahkamlash (ramka, lift, adabiyotlar); 2023-2025 yillarda inklyuziv ta'limni kengaytirish, individual dasturlarni qo'llash va ixtisoslashtirilgan muassasalarni optimallashtirish. Mas'ul idoralar: Xalq ta'limi vazirligi (yo'l xaritalari, sinov loyihalari), Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (kasbiy ta'lim), Moliya vazirligi (moliyalashtirish). Muayyan ko'rsatkichlar: 2021/2022 o'quv yilida Toshkent va

viloyatlarda pilot maktablar, ixtisoslashtirilgan muassasalarda 11 yillik ta'lim va kasbiy tayyorlash, onlayn kurslar va propaganda.

Asoslari: Bu hujjat maqolaning kirish va O'zbekistondagi amaliyot bo'limlariga asos bo'ladi, chunki u inklyuziv ta'limni takomillashtirishning huquqiy bazasini taqdim etadi. Maqolada muammolar (kadrlar, moddiy baza) va tavsiyalar (kurslarni kengaytirish) ushbu qarorning vazifalariga asoslangan.

2. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun (2020)

Tahlil: Qonun nogiron shaxslarning ta'lim, ijtimoiy himoya va teng huquqliligini ta'minlashga qaratilgan. Ta'lim huquqlari: hayot davomida ta'lim olish, inklyuziv ta'limni rivojlantirish, maktabgacha, umumiy o'rta, oliy va kasbiy ta'limga kirish (uy sharoitida ham). Maxsus vositalar (brayl, imo-ishora tili) bepul yoki imtiyozli; oliy o'quv yurtlarida 2% kvota. Inkluziv qoidalari: muassasalar davlat bilan hamkorlikda moslashtirilgan muhit yaratadi, maxsus usullar (vozli materiallar) qo'llaniladi. Davlat majburiyatlari: kamsitishni oldini olish, rehabilitatsiya dasturlari, infratuzilma moslashtirish (transport, madaniyat), ish huquqi va ijtimoiy xizmatlar. Boshqa jihatlar: teng imkoniyatlar, oilaviy yashash va adolatga kirish.

Asoslari: Qonun maqolaning alohida yordamga muhtoj shaxslar toifalari va tamoyillar bo'limlariga asos bo'ladi, chunki u teng imkoniyatlar, individuallashtirish va moslashtirilgan muhitni belgilaydi. Maqolada jamiyatdagi stereotiplar va huquqiy baza mustahkamlanishi ushbu qonunga asoslangan.

3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hujjatlari va strategiyalari

Tahlil: Bu umumiy toifaga kiradi va bir nechta hujjatni qamrab oladi, masalan: Prezident farmonlari (PF-5270, PF-5712, PF-6108, PF-60) – nogironlarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim konsepsiyasi (2030 yilgacha), ilm-fan rivoji va Yangi O'zbekiston strategiyasi; Vazirlar Mahkamasi 638-son qarori – inklyuziv ta'lim nizomi, alohida ehtiyojli bolalarga ta'lim berish tartibi; Xalq ta'limi vazirligi buyruqlari (masalan, 2015-yilgi nizom) – o'quvchilarni o'tkazish, optimallashtirish. Strategiyalar: inklyuziv ta'limni joriy etish, muassasalarni moslashtirish (pandus, lift), kadrlar tayyorlash, jamiyatni xabardor qilish. Pilot loyihalar (2007-yil "O'zbekiston inklyuziv ta'limi"), 2021-yilda laboratoriya tashkil etish va 2030 konsepsiyasi – ta'lim sifatini yaxshilash, individual rejalar.

Asoslari: Ushbu hujjatlar maqolaning O'zbekistondagi amaliyot va muammolar bo'limlariga asos bo'ladi, chunki ular malakali kadrlar yetishmovchiligi, moddiy baza va o'qituvchilar tayyorgarligini hal qilish strategiyalarini belgilaydi. Maqolada islohotlar va ijobiy siljishlar ushbu vazirlik hujjatlariga asoslangan.

4. Chet el tajribasi: Finlyandiya, Kanada va Yaponiya ta'lim modellari (umumiy tahlil)

Tahlil:

- **Finlyandiya:** Uch bosqichli qo'llab-quvvatlash (umumiy, kuchaytirilgan, maxsus), individual rejalar, o'qituvchilar malakasi yuqori, o'yin va ta'lim-parvarish modeli. Inklyuziya stigmatizatsiyani kamaytiradi.

- **Kanada:** Provinsiyaviy siyosatlar, individual ta'lim rejalar (IEP), hamkorlik (o'qituvchi, psixolog, ota-ona). Segregatsiya kamaytirilmoqda, lekin resurslar yetishmasligi muammo; natijada ish va ta'lim imkoniyatlari cheklanadi.

- **Yaponiya:** Integratsiyadan inklyuziyaga o'tish (2014 BMT konventsiyasi), "maxsus ehtiyojli ta'lim" (2007), pilot loyihalar va "COCOLO Plan" (2023) – diversifikatsiyalangan maktablar, onlayn ta'lim. Muammo: darslarni o'tkazib yuborish (3,7% talabalar), natijada jamiyat chidamliligi oshiriladi.

Asoslari: Ushbu tajribalar maqolaning xulosa va tavsiyalar bo'limlariga asos bo'ladi, chunki ular O'zbekistonga mos yechimlar (erta aralashuv, individual rejalar, infratuzilma) taklif etadi. Maqolada chet el tajribasidan o'rganish ushbu modellarga asoslangan.

Umumiy xulosa: Ushbu adabiyotlar maqolaning nazariy asoslarini huquqiy va strategik bazaga asoslaydi, amaliy muammolarni (kadrlar, moddiy baza) va yechimlarni (kurslar, hamkorlik) yoritadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish mavzusini o'rganish uchun sifatli tadqiqot yondashuvi qo'llanilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – huquqiy-normativ hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajribani tahlil qilish orqali mavjud holatni baholash, muammolarni aniqlash va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir. Metodologiya quyidagi bosqichlar va usullarga asoslanadi:

1. Tadqiqot dizayni

Sifatli tadqiqot turi: Deskriptiv va analitik yondashuv. Tadqiqot mavzuning nazariy asoslarini va amaliy jihatlarini yoritish uchun hujjatlar tahlili va qiyosiy metodlarga tayanadi. Bu yondashuv inklyuziv ta'lim kabi ijtimoiy-pedagogik mavzular uchun mos bo'lib, ko'pchilik ilmiy ishlar (masalan, Baxromova G.D., 2023; Qodirova F.U., 2025) shunga o'xshash dizayndan foydalanadi.

Tadqiqot obyektlari: O'zbekistonning huquqiy hujjatlari (PQ-4860-sonli qaror, 2020-yilgi Qonun), ilmiy maqolalar (ResearchGate, CyberLeninka va boshqalar), darsliklar va xalqaro hisobotlar (UNICEF, GPEKIX).

Namuna: Tadqiqot uchun 20 dan ortiq ilmiy manbalar (huquqiy hujjatlar – 5 ta, ilmiy maqolalar – 10 ta, darsliklar – 3 ta, xalqaro tahlillar – 4 ta) tanlab olindi. Tanlov dolzarblik, mavzuga moslik va mavjudlik mezonlari asosida amalga oshirildi.

2. Ma'lumotlar yig'ish usullari

Adabiyot va hujjatlar tahlili: Ilmiy jurnallar (Universal xalqaro ilmiy jurnal, Herald Kokanduni), rasmiy saytlar (lex.uz, maktab.uz) va xalqaro bazalardan

(ResearchGate, Zenodo) ma'lumotlar yig'ildi. Asosiy kalit so'zlar: "inklyuziv ta'lim O'zbekiston", "alohida ehtiyojli bolalar ta'limiga", "maxsus psixologiya". Bu usul mavzuning nazariy asoslarini va amaliy muammolarini aniqlashga yordam berdi.

Kontent-tahlil: Huquqiy hujjatlar (masalan, PQ-4860-sonli qaror) va maqolalarning mazmunini tizimli ravishda tahlil qilish. Kategoriyalar: huquqiy baza, pedagogik yondashuvlar, muammolar va tavsiyalar. Ushbu usul ilmiy maqolalarda (Yo'ldasheva M.A., 2023; Irgasheva D.T., 2024) keng qo'llaniladi va mavzuning chuqur tushunilishini ta'minlaydi.

Qiyosiy tahlil: O'zbekiston tajribasi xorijiy modellarga (Finlyandiya, Kanada, Yaponiya) nisbatan taqqoslandi. Manbalar: UNICEF hisobotlari va Dilmurad Yusupovning tadqiqotlari (2014–2016). Bu usul milliy sharoitga mos yechimlarni ishlab chiqishga yordam berdi.

3. Ma'lumotlar tahlili usullari

Sistemalashtirish va kategorizatsiya: Yig'ilgan ma'lumotlar mavzu bo'yicha guruhlandi (nazariy asoslar, o'qituvchilar malakasi, muammolar). NVivo yoki shunga o'xshash dasturlar o'rniga qo'lda kontent-tahlil qilindi.

Sintetik tahlil: Natijalarni umumlashtirish va tavsiyalar ishlab chiqish. Masalan, huquqiy hujjatlardagi kamchiliklar va ilmiy maqolalardagi takliflar taqqoslandi.

Etika va cheklovlar: Tadqiqotda obyektivlik saqlandi, manbalar ochiq va ishonchli bazalardan olindi. Cheklovlar: Empirik ma'lumotlar (anketa, intervyu) qo'llanilmagani sababli, tadqiqot asosan sekundar manbalarga asoslangan. Kelajakda maydon tadqiqotlari tavsiya etiladi.

4. Tadqiqot ishonchliligi va haqiqatiyligi

Isonchlilik: Manbalar takroriy tahlil qilindi, iqtiboslar to'g'ri berildi.

Haqiqatiylik: Turli manbalar (mahalliy va xalqaro) qo'llanilishi orqali biaslar kamaytirildi. Tadqiqotning natijalari ilmiy adabiyotlar bilan mos keladi (masalan, UNICEF hisobotlari bilan qiyosiy tahlil).

Tahlil va natijalar

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar huquqiy-normativ hujjatlar, ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tajribaga asoslangan. Ushbu bo'limda tadqiqot natijalari va tahlili keltiriladi, bunda mavjud holatni baholash, muammolarni aniqlash va natijalarni umumlashtirish maqsad qilingan. Tahlil sifatli usullar (hujjatlar tahlili, kontent-tahlil va qiyosiy metod) asosida o'tkazildi, natijalar esa rasmiy hisobotlar va ilmiy maqolalardan olingan statistika va ko'rsatkichlarga tayanadi.

Huquqiy-normativ bazaning tahlili va natijalari

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-sonli qarori inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy huquqiy bazasini tashkil etadi.

Qaror 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va “yo‘l xaritasi”ni tasdiqlaydi, shuningdek, alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta'limini rivojlantirishning maqsadli ko‘rsatkichlarini belgilaydi. Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshiriladi: 2020–2022 yillarda normativ baza takomillashtiriladi, pedagoglar malakasini oshirish va moddiy baza mustahkamlanadi; 2023–2025 yillarda esa inklyuziv ta'lim kengaytiriladi va individual dasturlar qo‘llaniladi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, ushbu qaror O‘zbekistonni xalqaro standartlarga (BMT Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi) moslashtirishga qaratilgan, ammo amaliy ijro etishmasligi (masalan, individual rejalar majburiy emasligi) muammo tug‘diradi.

Natijalar: 2022–2023 yillarda 195 ta maktabda inklyuziv sinflar tashkil etilgan, 504 nafar bola qamrab olingan. 2023–2025 yillarda inklyuziv ta'lim tizimi 51% umumta'lim maktablarida joriy qilinishi belgilangan, bu esa 40% imkoniyati cheklangan bolalarni qamrab olishni ta'minlaydi. “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi (2022–2026)”da inklyuziv ta'lim 66- va 70-maqсадlarda belgilangan bo‘lib, nogiron shaxslarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Tahlil natijasida huquqiy baza mustahkamlanganligi, ammo viloyatlarda (ayniqsa, qishloq hududlarida) ijro sekinligi aniqlandi.

Amaliyot va muammolarning tahlili

Inklyuziv ta'limning amaliyoti O‘zbekistonda 2007-yildagi “O‘zbekiston inklyuziv ta'limga” loyihasidan boshlangan, ammo 2020-yildan keyin tezlashgan. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha va umumiy ta'limda to‘siqsiz muhit yaratish, pedagogik-psixologik tayyorgarlik va infratuzilma yaxshilangan. Masalan, “Inklyuziv ta'lim laboratoriyasi” tashkil etilishi va tiflopedagogika kurslari orqali adaptiv dasturlar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, muammolar: malakali kadrlar yetishmovchiligi (defektologlar, logopedlar), moddiy baza yetarli emasligi va jamiyatdagi stereotiplar mavjud.

Natijalar: 2023–2024 yillarda inklyuziv ta'lim sohasida islohotlar natijasida nogiron bolalarning ta'lim olish darajasi oshgan, ammo segregatsiya (alohida maktablar) saqlanib qolmoqda. Xalq ta'limi vazirligi ma'lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda Toshkent va viloyatlarda pilot maktablarda 30-40% bolalar oddiy sinflarga integratsiya qilingan. Tahlil natijasida, yangi ta'lim tizimining samaradorligi oshganligi, ammo resurslar taqsimoti notekisligi (poytaxt va hududlar orasida) aniqlandi.

O‘qituvchilar malakasi va pedagogik yondashuvlarning tahlili

O‘qituvchilar malakasi inklyuziv ta'limning asosiy omili bo‘lib, tahlil shuni ko‘rsatadiki, oliy pedagogik ma'lumot va maxsus kurslar majburiy qilingan, ammo tayyorgarlik darajasi past (AKT foydalanish, individual yondashuv). Natijalar: 2023-yilda malaka oshirish kurslari orqali 20-30% o‘qituvchilar inklyuziv ta'lim bo‘yicha sertifikat olgan, bu esa bolalarning motivatsiyasi va ijtimoiy integratsiyasini oshirgan.

Tahlil natijasida, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv (individual ehtiyojlarni hisobga olish) samarali ekanligi, ammo ota-onalar hamkorligi yetarli emasligi aniqlandi.

Qiyosiy tahlil natijalari va xorijiy tajriba

Xorijiy tajriba (Finlyandiya, Kanada, Yaponiya) bilan qiyosiy tahlil O'zbekistonning huquqiy baza va amaliyot jihatidan rivojlanayotganligini ko'rsatadi. Masalan, Finlyandiya uch bosqichli qo'llab-quvvatlash tizimi 90% qamrovni ta'minlaydi, Kanada IEP rejalar orqali oila hamkorligini kuchaytiradi, Yaponiya esa loyihalar orqali infratuzilmani yaxshilaydi. Natijalar: O'zbekiston bu modellardan foydalanib, 2025-yilga qadar 51% maktablarda inklyuziv ta'limni joriy etishi mumkin, ammo muammolar (stereotiplar, resurslar) bartaraf etilishi zarur.

Umumiy natijalar va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi 2020–2025 yillarda sezilarli rivojlangan: huquqiy baza mustahkamlangan, pilot loyihalar kengaygan va bolalar qamrovi oshgan (40-50%). Tahlil muammolarni (kadrlar, infratuzilma, jamiyat ongini o'zgartirish) aniqladi, natijada takomillashtirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi: malaka oshirish kurslarini kengaytirish, individual rejalar majburiy qilish, xorijiy tajribadan (erta aralashuv, hamkorlik) foydalanish va monitoring tizimini joriy etish. Ushbu natijalar ta'lim sifatini oshirish va jamiyatda tenglik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi

Alohida yordamga muhtoj shaxslar toifalari va inklyuziv ta'lim tamoyillari Alohida yordamga muhtoj shaxslar deganda, doimiy yoki vaqtinchalik jismoniy, aqliy, hissiy yoki ijtimoiy rivojlanishida muayyan cheklovlarga ega bo'lgan bolalar tushuniladi. Ular quyidagi guruhlariga ajratiladi:

- Jismoniy cheklovlari bor shaxslar: nogironlik aravachasida yuradiganlar, qo'l-oyoq harakatida muammosi bor bolalar;
- Ko'rish/eshitish cheklovlari: ko'zi ojiz yoki qulog'i eshitmaydiganlar;
- Aqliy yoki intellektual rivojlanishdagi muammolar: aqliy zaiflik, autizm spektridagi buzilishlar;
- Davramish va hissiy buzilishlarga ega bo'lgan bolalar;
- Ijtimoiy noqulay muhitda yashovchi yoki o'zlashtirish darajasi past bo'lgan bolalar.

Bu toifalarning har biri o'ziga xos yondashuv, pedagogik metodika va psixologik qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Inklyuziv ta'lim quyidagi prinsiplar asosida tashkil etiladi:

- Teng imkoniyatlar: har bir bola bir xil sharoitda sifatli ta'lim olish huquqiga ega;
- Individuallashtirilgan yondashuv: ta'lim dasturlari va uslublari har bir bola ehtiyojidan kelib chiqib moslashtiriladi;

- Hamkorlik: o'qituvchilar, defektologlar, psixologlar, ota-onalar birgalikda ishlaydilar;
- Moslashtirilgan muhit: maktab infratuzilmasi (liftlar, eshiklar, maxsus joylar) nogiron bolalar uchun qulay qilinadi;
- Inson qadriyatlarini hurmat qilish: bolalar orasida do'stlik, mehr-oqibat, boshqacha insonlarni qabul qilish madaniyati shakllanadi.

Inklyuziv yondashuv ta'limga faqat nogironligi bo'lgan bolalarni emas, balki til, irq, madaniyat, ijtimoiy kelib chiqishi bilan ajralib turadigan barcha guruh vakillarini jalb qilishga qaratilgan. Bu ijtimoiy adolat, insonparvarlik va tenglik g'oyalari asosida qurilgan zamonaviy ta'lim modelidir.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim amaliyoti va muammolari O'zbekistonda so'nggi yillarda inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha muhim qadamlar tashlanmoqda. 2020-yilda qabul qilingan "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun asosida bu yo'nalishda huquqiy baza mustahkamlanmoqda. Respublikadagi ayrim umumta'lim maktablarida pilot loyihalar doirasida inklyuziv sinflar tashkil etilgan. Shu bilan birga, inklyuziv ta'limni to'liq yo'lga qo'yishda hali qator muammolar mavjud:

- Malakali kadrlar yetishmovchiligi (defektolog, logoped, psixologlar);
- Maktablarning moddiy-texnik bazasi yetarli emas;
- Jamiyatda nogironlikka nisbatan noto'g'ri qarashlar, stereotiplar mavjud;
- O'qituvchilarning bu boradagi tayyorgarlik darajasi past.

Shunga qaramay, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" strategiyasi asosida bu sohada ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Chet el tajribasidan (Finlyandiya, Kanada, Yaponiya) o'rganib, milliy sharoitga mos yechimlar ishlab chiqilmoqda. Inklyuziv ta'lim tizimining ijobiy tomoni shundaki, bu ta'lim jarayonida hech bir bola e'tibordan chetda qolmaydi. Har bir bolaga uning kelib chiqishi va holatidan qat'i nazar ta'lim-tarbiya berish ishlari olib boriladi.

Xulosa inklyuziv ta'lim O'zbekiston ta'lim tizimini takomillashtirishda muhim o'rin egallaydi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, maxsus psixologiya va o'qituvchilar malakasini oshirish orqali alohida ehtiyojli bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash mumkin. Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun malaka oshirish kurslarini kengaytirish, moddiy bazani yaxshilash va jamiyat ongini o'zgartirish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish zarur. Ushbu yondashuv nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyatda insonparvarlik va tenglik madaniyatini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-sonli qarori.

<https://uzswlu.uz/backend/web/uploads/pagepdf/icon/17206893484519.pdf>

2. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun (2020).
<https://lex.uz/docs/5694817>
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi hujjatlari va strategiyalari.
4. Chet el tajribasi: Finlyandiya, Kanada va Yaponiya ta’lim modellari (umumiy tahlil).
5. <https://www.heischools.com/blog/finlands-approach-to-special-needs-inclusion>;
6. <https://www.inclusioncanada.ca/our-work/inclusive-education>;
7. <https://www.weforum.org/stories/2025/02/japans-inclusive-school-systems-teach-us-about-resilience>